

- С. 867-871; Російський державний воєнно-історичний архів (далі - РДВІА). - Ф. 405. - Оп. 1. - Спр. 88. - Арк. 589-605.
20. ПСЗ. - Т. XXXVII. - № 28770. - § 1-2. - С. 867.
 21. Там само. - § 8-14. - С. 867-868.
 22. Там само. - § 4-5. - С. 867.
 23. Там само. - § 15-25. - С. 868-869.
 24. Там само. - § 26-27. - С. 869.
 25. Ячменихин К.М. Структура Новгородских военных поселений и их управление в 1816-1831 годах // История СССР. - 1989. - № 1. - С. 102.
 26. ПСЗ. 2-е Собрание. - Т. IV. - № 3156. - С. 648-649.
 27. Там само. - Т. III. - № 1705. - С. 23-26; Т. IV. - № 2604. - С. 30-31, № 3156. - С. 648-649.
 28. РДВІА. - Ф. 405. - Оп. 2. - Спр. 1753. - Арк. 86-86 зв.
 29. Учреждение... - Ч. III. - § 508-509. - С. 51-52.
 30. РДВІА. - Ф. 405. - Оп. 2. - Спр. 1753. - Арк. 45-46 зв.
 31. Там само. - Спр. 2221. - Арк. 58-59.
 32. Там само. - Арк. 58 зв.
 33. ПСЗ. 2-е Собрание. - Т. VII. - № 5241. - С. 147.
 34. Ячменіхін К.М. Реформування військових поселень в Росії наприкінці 20-х - у 30-х рр. XIX ст. // Україна і Росія в панорамі століть. - Чернігів, 1998. - С. 17.
 35. Він же. Военные поселения в России (Административно-хозяйственная структура). - Дисс... докт. ист. наук. - М., 1993. - С. 166.
-

Євген Населевець

АНАРХО-МАХНОВСЬКИЙ ПОВСТАНСЬКИЙ РУХ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ У 1919-1921 рр.

Анархо-махновське повстанство зародилося у 1918 році і розвивалося протягом наступних років як закономірна і здебільшого стихійна реакція українського селянства на утиски з боку змінюючих один одного режимів (Гетьманату, денікінців та більшовиків). Ідеологія цього руху не вирізняється сталістю та глибинністю, і вплив ідей анархізму на нього не був вирішальним. Провідну роль тут відігравали бунтарські настрої селян, що мали про анархізм дуже спрощене уявлення. Ватажки повстанських загонів висували прості та влучні гасла та ідеї, які знаходили палкий відгук у душах повстанців: «Бий білих, поки не почервоніють, бий червоних, поки не побіліють!», «Геть білогвардійську сволоту!», «Геть більшовицьких комісарів!». Подібними гаслами переповнені прокламації, що розповсюджувалися повстанськими загонами на Чернігівщині: «Крах центрам! Долей комиссаров, снимающих с нас заживо шкуру, но укрывавшихся ложным освобождением! Долей людских пиявок, сосавших кровь из тяжких ран! Да здравствует грядущий свет нового будущего!»¹

Поширювались і розлогіші прокламації, де пояснювалася хибність більшовицької політики та висвітлювалася мета боротьби анархістів: «Товарищи! Мы подходим ко второму вечному рабству, тому неслыханному, но исторически стихийному. Мы думали, что власть Советская одна только во всей территории власть свободы, как-то неприкосновенность личности граждан. Но получилась роковая ошибка: как власть, то человек раб. Товарищи, подумайте хорошенько, насколько вы жалкие рабы, как по вас катаются и одеваются в ваши шкуры, которые от тяжелой работы у вас слезли с плеч. Но наши паразиты забрали у нас последний кусок хлеба, убивают вас непосильной работой, и между тем устраивают на все это свои удовольствия, разве это возможно терпеть такие унижения человечества... Помните знаменитые слова гения-анархиста Бакунина, что всякая власть есть насилие, как власть, то человек раб. Для осуществления всего этого организуйтесь в партизанские отряды ибо наши вампиры без боя не уступят своих привилегий и никогда не согласятся дать полную независимость, чтобы каждый

человек мог себя чувствовать свободным гражданином, а не покорным рабом. Побольше энтузиазма и энергии - и центры пойдут по течению слез, лившихся у угнетенных и голодавших крестьян. Долой центры, проводившие гнет и порабощение! Да здравствует анархизм, дающий полную власть властвовать каждому человеку самим над собой! Да здравствуют великие вожди анархизма!»²

Попри несприйняття більшовизму махновці позитивно ставилися до рад як виборчих органів місцевого самоврядування, що мали б складатися з представників різних партій та громадських організацій. Одним з найпоширеніших гасел махновців було: «За вільний радянський устрій». Роль збройних сил, на їхню думку, мали виконувати озброєні селянські дружини. Взагалі уявлення махновців про державний устрій здебільшого характеризувалися безсистемністю і непослідовністю. Показовою в цьому сенсі була пропозиція самоорганізовуватися, зроблена Нестором Махном населенню Катеринослава після відбиття міста у денікінців у 1919 році: «Ми - військово командування, наша справа - бити кадетів, а цивільну владу, якщо без влади обійтися не можете, створіть собі самі».³

Розглянемо діяльність найвідоміших повстанських загонів «анархо-махновського» кшталту, що діяли на Чернігівщині.

У Глухівському, Кролевецькому та Конотопському повітах Чернігівської губернії діяла значна кількість партизанських загонів. Протягом 1919-1921 рр. існувала так звана Глухівська повстанська республіка. Історія повстанства у цьому регіоні починається у 1918 році як опір селян політиці гетьмана Скоропадського та його німецьких союзників. На чолі партизанів стояв Федір Шуба, який після встановлення радянської влади на початку 1919 року був призначений військовим керівником Тулиголівської волості Глухівського повіту. Перебуваючи на цій посаді, він завдав чимало шкоди партизанству, силою мобілізуючи селян до Червоної Армії і переслідуючи дезертирів. Своїми непослідовними діями він зажив собі скандальної слави: то він ганяв комісарів у Кролеві, то сам «комісарив» у волості і виконував розпорядження центру.

Під натиском Денікіна частини Червоної Армії почали відступати через Глухівщину, вдаючись до реквізицій і грабунків. У відповідь на це партизанські загоны почали нападати на окремі частини, роззброювати їх та захоплювати обози. Цей повстанський рух проти волі самих партизанів більшовики назвали «шубівщиною», а Федора Шубу - отаманом повстанців, в той час як сам він служив у них військовим керівником.⁴

З приходом денікінців частина партизанів перейшла до них, але більшість виступила проти і розпочала бойові дії. У цей час з фронту повернувся брат Федора Шуби - Василь, який спочатку воював у Махна, а потім перейшов на бік більшовиків.⁵ Він вирішив використати місцевих партизанів і ім'я свого брата у власних інтересах. Як зазначається у повстанській прокламації «Казка про Шубу»: «Партизани Глухівського повіту, котрі нічого не знали про Василя Шубу, боролися з Денікіним, а Василь Шуба всю цю боротьбу, намагаючись вислужитись перед більшовиками, представляв «боротьбою Шубинців», казав, що це він організував всі ці партизанські загоны та командує ними у цій боротьбі. Партизани багатьох сіл мали свій партизанський штаб, якому вони довіряли більше, ніж тому самозваному оперативному штабу, на чолі якого стояв Василь Шуба і де зібралися такі особи, як Афанасенко, Лінцов, Львов, Хилобок, Тимарев та ін.»⁶.

Василь Шуба закликав партизанів перейти на бік більшовиків і обіцяв забезпечити їх зброєю та всім необхідним. Під час наступу Червоної Армії повстанці разом з більшовиками гнали денікінців до Путивля, але потім повернули назад з огляду на те, що червоноармійці не дотримали обіцянки: не дали ні кулеметів, ні набоїв, гармату прислали на один день, а потім забрали назад.⁷ За більшовиками пішла невелика кількість бійців на чолі з Василем Шубою, а решта - дві тисячі озброєних партизанів, серед яких і Федір Шуба, - повернулася додому.

У цей час інші провідні діячі глухівського повстанства - колишній член земської управи м.Глухова Маслов та колишній прапорщик Добровольчої Армії Юрченко -

почали агітувати партизанів виступити проти більшовиків. У результаті Федір Шуба і ті, хто відмовився воювати проти червоних, були оголошені зрадниками.⁸

Політичним проводом глухівських повстанців стає група партизанів-безвладників. Найбільшою їхньою опорою були Тулиголівська, Ярославська, Локоцька, Есманська і Холопківська волості. Центром Глухівської повстанської республіки було село Ярославець. Тут розташовувались штаб та друкарня, видавалася газета «Вольная деревня» та друкувалися прокламації, що поширювалися по всій території партизанських дій і були спрямовані проти комісарів, комуністів (яких називали «хамуністами») та пропагували анархізм.⁹ Ось одна з них: «Будьте готовы! Приближается грозное время. Враги народной революции не спят и готовят полчища наёмников, тюрьмы и расстрелы для повстанцев-крестьян, желающих строить свою жизнь на вольных началах.

Хаммунистическая партия, захватившая руками рабочих и крестьян власть, стремится упрочить своё господство над трудовым народом, для этого она штыками наёмников подавляет свободное проявление его воли, держит его сынов в Николаевских тюрьмах, на которых развевается красное знамя, некогда знамя свободы, и всеми силами старается не допустить того, чтобы народ, проливавший свою кровь за революцию, имел в своих руках оружие.

Эта рабоче-крестьянская власть, расхитившая народные богатства и сделавшая всех трудящихся батраками своего хаммунистического государства, боится вооруженного народа, ибо страшны для всех угнетателей вооруженные рабы, восставшие против рабства в золотых цепях. Советская власть подготавливает вооруженный поход против вольного народа Украины, стремится уничтожить повстанчество, т.е. разоружить крестьян и рабочих и посадить им на шею комиссаров, которые будут распоряжаться жизнью и трудом трудящихся.

Близится час этой новой борьбы. Хаммунисты-государственники готовятся к ней и ждут только удобного момента, чтобы напасть на повстанцев-крестьян.

Будьте же и вы, партизаны, готовы к этой борьбе с произволом рабоче-крестьянской власти, желающей насадить комиссарский коммунизм.

Долой поработителей народа!

Долой людей, желающих властвовать над трудящимися!

Долой борьбу партий за власть!

Да здравствует вольная федерация (союз) вольных деревень и городов!

Да здравствует революция и революционное повстанчество!

Группа партизан-безвластников!»¹⁰

Населення Глухівського повіту почало створювати органи самоуправління, сільські та волосні ради та чинити опір радянській владі. У Тулиголівській волості селяни не визнали ревком і створили автономний виконком, до складу якого входило сім чоловік на чолі з Тимаревським. Цей виконком мав тісний зв'язок з партизанами і займав антирадянську позицію.¹¹ На зібранні жителів с. Воргол Ярославецької волості ухвалено «не ухилятися від підпорядкування радянській владі настільки, наскільки буде можливо. До грабунків і насилля не припускатися». У с. Литвиновичі тієї ж волості вирішили «вимоги, що надходять у волосний виконком, пересилати у сільський виконком, котрий сам вирішить можливість його виконання».¹²

У своїх звітах радянські працівники зазначали, що у села Глухівської волості вийхати нікому не вдалося, оскільки їхати туди означає їхати на вірну смерть.¹³ У низці сіл, куди приїхали інструктори для організації влади на місцях, на збори ніхто не з'явився попри всі заходи інформування населення. Найбільше невдоволення серед селян викликала узурпація влади комуністами та їхня продовольча політика.¹⁴ 13 грудня 1919 року у с.Ярославець відбувся з'їзд селян і робітників Глухівського повіту, де була прийнята резолюція з детальним викладенням політичної платформи місцевого повстанства: «По питанню про поточне політичне і національне питання постановили:

1. Не визнавати ніякої політичної партії за можновладну.

2. Ми, уродженці України, вимагаємо повної автономії як Україні, так і іншим народам, створити федерацію вільних народів на чолі з федеральним урядом, що має складатися з представників всіх національностей, пропорційно кількості населення.

3. Ми, селяни, вимагаємо, щоб влада була цілком передана радам, а не партії комуністів чи якій-небудь іншій, щоб до рад входили дійсно представники робітників, селян і трудової інтелігенції.

4. Ми, селяни, вимагаємо повних політичних прав для селян, робітників, трудової інтелігенції, а також вимагаємо передачі всієї влади цим трьома категоріям трудящих.

Порядок виборів ми визнаємо наступний:

1. Повітовий з'їзд обирає в повіті, він же обирає і в центр, і у різні органи: у федеральний уряд, як Всеросійський так і Всесвітній, обирають Центрову Раду, кожен свої районні одиниці.

2. Ми, селяни, крім виборної ради, вимагаємо створення виборчого контролюючого органу з представників селян, робітників, трудової інтелігенції для контролю і суду над урядовими органами, і такий контроль іменувати Радою Старійшин. Ми, селяни, не бажаємо загарбництва і насилля щодо інших народів, регулярної армії не визнаємо, а лише озброєний народ.

3. З питання організації рад на місцях з'їздам була винесена наступна резолюція: всюди на місцях, як-то в селах, волостях і повітах і в центрі мають бути обрані ради рівним прямим таємним голосуванням всього трудового населення. Органи влади мають обиратися, всі громадяни повинні мати право відкликати, переобирати і контролювати своїх представників у радах.

4. З питання про організацію районної ради була винесена наступна резолюція: постановили обрати районну раду у кількості 5 чоловік, більшістю голосів було обрано: Маслова, Криушенка, Даденка, Ігнатенка (прізвище останнього невідоме).

Питання господарче і земельне. Заслухавши низку ораторів, прийшли до наступного висновку: всі землі мають бути передані на користь трудящих методом зрівняльного наділення безземельних і малоземельних селян за рахунок економічних земель, а також заможного селянства.

Для правильного наділення землею організувати сільські, волосні, районні або повітові земельні комісії, які мають негайно приступити до обліку землі, природних угідь і житла всього населення.

Організаційне питання. В селах мають бути організовані селянські бойові дружини, до яких би входили люди чесні, дружини мають обирати зі свого середовища командира загону і писаря, а для координації по одному чоловіку від дружини до ради бойових дружин.

Голова з'їзду: Шевченко.

Товариш голови: Воловик.

Секретарі: Дубинко і Козинцев». ¹⁵

Наприкінці 1919 року у Конотопі розмістився штаб 12-ої армії. Командування армії висунуло партизанам пропозицію: визнати армійського представника Бебитова командиром усіх партизанських загонів. 22-23 грудня 1919 р. у с.Ярославець відбувся з'їзд 56 селянських бойових дружин під головуванням Криушенка за участю 250 делегатів, де було вирішено кандидатуру Бебитова відхилити і призначенців з центру не приймати. ¹⁶

27 грудня 1919 року у Конотопі відбулася об'єднана нарада членів Кролевецького ревкому з представництвом Конотопського повітового ревкому і уповноваженим 12-ої армії. На нараді ставилося єдине питання: розробка плану боротьби з анархо-партизанщиною у Кролевецькому, Конотопському, Глухівському і Путивльському повітах. Усі доповідачі зазначали, що місцевими силами немає змоги встановлювати в селах більшовицьку владу (лише навколо Кролевця кількість партизанів оцінювалася у п'ять тисяч бійців). ¹⁷ Було

одногослосно ухвалено: доручити представнику командування Бебитову виділити 2500 червоноармійців, підрозділ кавалерії з 200 шабель та гармати для боротьби з повстанством.

Командування 12-ої армії направило у повіті 7-у дивізію, яка на початку 1920 року провела каральну експедицію. Друга значна операція розпочалася 25 червня 1920 року. Загін курсантів навчальної школи 1-ого радянського запасного полку під командуванням Азарова був направлений на боротьбу з повстанством у Кролевецькому та Глухівському повітах. У районі сіл Дубовичі та Ярославець Глухівського повіту партизани зазнали поразки, були захоплені їхній обоз, штаб та майно. У бюлетені політвідділу 12-ої армії повідомлялося: «У Кролевецькому та Глухівському повітах відновлена тверда зразкова радянська влада..., 25 червня цього року вдалося з корінням вирвати бандитизм на території повітів...».¹⁸

Але до встановлення «твердої і зразкової» радянської влади у зазначених повітах було ще далеко. Партизанські загони продовжували активно діяти. У звітах про політичний стан у Глухівському повіті за січень 1921 р. повідомляється: «Бандитизм розвинутий у широкому масштабі, захоплюються села, розганяються виконкоми, ради».¹⁹ Це підтверджується наступними фактами з цього ж таки звіту:

5 січня с.Есмань було захоплене повстанцями, обеззброєно декілька червоноармійців. Мобілізація в селі не відбувається.²⁰

10 січня невідомі повстанці напали на Уланівський волвиконком, знищили печатки та документи, внаслідок чого він перестав функціонувати.²¹

11 січня розігнані сільвиконком і сільрада, вбитий десятник у Чорнотичах Тулиголівської волості. Загін Маслова та Артамонова роз'їжджає відкрито з одного села до іншого.²²

12 січня о 7-ій вечора 9 невідомих, озброєних гвинтівками, зайшли у сільвиконком іншого села Тулиголівської волості, заарештували голову, забрали печатку і документи.²³

28 січня о 3-ій годині дня в с.Слоут Глухівської волості приїхав загін з 20-ти чоловік, роззброїв міліціонерів і виїхав у с.Березу. А о 5-й годині через це село проїхав загін Маслова і Артамонова у кількості 50 чоловік, озброєний револьверами, бомбами, гвинтівками і кулеметами.²⁴

30 січня в с.Землянка Тулиголівської волості знаходився загін повстанців у кількості 200 чоловіків.²⁵

На початку 1921 року найактивніший рух спостерігався у Тулиголівській, Ярославецькій, Уланівській, Есманській волостях. Штаби повстанців знаходилися у містечку Дубовичі, хуторі Гутка, селах Каплиця, Ярославець та Суходіл. На чолі партизанів у цей час були Артамонов, Маслов, Яценко, Київський, Федько Тарас, Сергій Печений, Тидень та інші.²⁶

Припинення існування Глухівської повстанської республіки збіглося із загальною кризою повстанського руху у 1921 році. У цей час активізувала боротьбу з глухівськими партизанами Губчека на чолі з Біксоном. Для розвідки було залучено 68 місцевих селян, які мали зібрати відомості про розташування повстанських загонів та відносини між ними.²⁷

14 жовтня 1921 року у Глухів прийшли Артамонов, Бойко, Федченко, Сердюк і Фесенко та добровільно склали зброю.²⁸ Так само вчинив Тидень і Київський. Загони, що не захотіли припинити боротьбу, були розбиті.

У 1919-1920 рр. на території Дмитрівської волості Новгород-Сіверського повіту діяв загін отамана Гриви, штаб якого знаходився в селі Олтар.²⁹ Чисельність загону невідома.

Про цей загін маємо лише таку інформацію. У грудні 1919 року старший міліціонер Дмитрівської волості Василь Гончаров прибув у відрядження до с.Олтар, де зустрівся з секретарем місцевого комнезаму. Останній доповів, що в селі діє загін анархістів на чолі з Гривою. Не встигли вони закінчити розмову, як у хату зайшов сам Грива з п'ятьма чоловіками і роззброїв міліціонерів. З'ясувалося, що комнезам у селі розпушений, вся документація спалена, а замість нього

створений штаб повстанців, настрої серед селян антирадянський.³⁰ Подальша доля загону невідома.

У 1919-1921 рр. на півдні Чернігівської та півночі Полтавської губерній діяв загін Марусі Чорної. «Військо тітоньки Марусі» складалося з 300 піхотинців і 20 кавалеристів. На озброєнні було 4 кулемети. Одним з командирів загону був син священика Прилуцького повіту Тарасевич.³¹ Міські жителі переказують, що Маруся була дівчиною з дуже відчайдушною вдачею, з чорнявим волоссям та шрамом на щоці. Її загін тероризував радянських працівників, нищив органи радянської влади.

Так, вночі з 7 на 8 жовтня 1920 р. загін Марусі Чорної розібрав залізничне полотно за шість верст від Бобровиці у напрямку на Ніжин. Під укіс пішов поїзд з 9-а вагонами.³²

Ранком 15 жовтня загін рушив на с.Голубівка Прилуцького повіту, а звідти на Мамаївку та Линовицю. Його переслідували війська 65 стрілецького полку внутрішньої служби разом з пирятинською та прилуцькою міліцією. 17 жовтня коло станції Грабарівка загін Марусі прийняв бій з червоноармійцями і зазнав значних втрат: 23 вбитих і 48 поранених.³³ Подальша доля цього формування не з'ясована.

У 1921 році на території Сосницького повіту діяв загін отамана Рака. Вперше він згадується у протоколі засідання губернської військової наради по боротьбі з бандитизмом від 29 квітня 1921 року, на якій Губчека було доручено налагодити агентурну роботу по збиранню інформації про загін.³⁴

Активність загону значно зросла у грудні 1921 року. На баских конях у зимовій упряжі з вишитим чорним прапором анархістів, озброєний кулеметами, гвинтівками і гранатами, загін швидко пересувався з одного населеного пункту до іншого, знищував радянських працівників та громив органи влади. Маючи тісний зв'язок з місцевим селянством, загін Рака легко уникав сутичок з більшовицькими загонами. Після з'єднання з загонами Медведєва чисельність його була 70 чоловік.³⁵

Під загрозою нападу партизанів опинилася Корюківка: повстанці вже активно діяли у навколишніх селах. Весь більшовицький актив був приведений у бойову готовність, встановлене цілодобове чергування.

У цей час у Корюківській волості з'явився кавалерійський загін, очолюваний Олександром Гарнієром - колишнім моряком есмінця «Разящий». Цей загін раніше уже переслідував повстанців Рака і мав з ним сутички. 31 грудня загін Гарнієра рушив до с.Бреч, розташованого неподалік Сосниці, яке в цей час перебувало у руках повстанців. Сюди підійшов також загін корюківських комуністів і комсомольців. Бій зав'язався на території села, але під натиском кавалеристів Гарнієра партизани відійшли на околицю села з пересіченою місцевістю на узліссі, де зайняли зручну позицію.

Сам отаман з добре захищеного місця шквальним вогнем кулемета стримував більшовицьку кавалерію. Один з комсомольців, зайшовши з тилу, кинув гранату. Отаман Рак був вбитий, а кулеметний вогонь зупинений. Кавалерія більшовиків пішла в атаку. У розпалі бою загинув Гарнієр та двоє заступників Рака - Медведєв та Голубєв.³⁶ Повстанці почали відступати у бік Сосниці. За іншими даними, Медведєв залишився живий і очолив загін.³⁷ Втрати повстанців становили 11 чоловік. Червоноармійців вбито трое, стільки ж поранено.³⁸

Значного розголосу набув рейд по Чернігівщині махновського загону під командуванням Феодосія Щуся навесні 1921 року.

Незадовго до цього до Махна прибула делегація селян від декількох повітів Чернігівської губернії з проханням «завітати» до їхнього краю. Сам Махно рушив разом з групою Петренка у кількості 1500 шабель, що складалася з 2-ох полків, але на Полтавщині вони були затиснуті з усіх боків потужними більшовицькими частинами. Контратака махновців виявилася вдалою: противник був ущент розбитий, велика кількість червоноармійців потрапила у полон.

Через 2 дні атаки більшовицьких частин поновилися. Протягом цих виснажливих боїв махновці відбивали атаки червоноармійців, але 24 березня в одній з контратак Махно був поранений у стегно навиліт і впав з коня. Його поклали на кулеметну тачанку і почали відступ.

16 березня було прийняте рішення переформувати групи у підрозділи по 100-200 бійців і розіслати їх у різні райони для розгортання повстанського руху. З Махном лишився особливий полк з 200 бійців, на який того ж дня наскочила 9-та кавалерійська дивізія і протягом 13 годин 180 верст переслідувала його. 17 березня виснажених повстанців атакували свіжі кавалерійські частини, що переважали чисельно у 4-5 разів, і запеклий бій зав'язався за 40-50 сажень від тачанки, де лежав Махно. Врятуватися «батькові» вдалося лише завдяки п'яťом кулеметникам-смертникам, які добровільно стрибали з тачанок і кулеметним вогнем та бомбами зупиняли погоню.³⁹

У квітні 1921 року загону Щуся, що налічував 500-600 шабель і 90 -100 тачанок, вдалося пробитися на Чернігівщину.⁴⁰ За рахунок місцевих селян його кількість збільшилася до 1000 чоловік.⁴¹ Багато бійців було вдягнуто у червоноармійську форму, що вводило в оману супротивника. Бойовий шлях загону проліг по багатьох населених пунктах південних повітів Чернігівської губернії, де нищилися установи радянської влади, комуністи, комнезамівці. Мало не у кожному селі селяни передавали махновцям протоколи сільських зборів з резолюціями про повну підтримку їхніх дій.

Рейд супроводжувався безперервними боями з підрозділами Червоної Армії, міліції та чека. 25 квітня був захоплений Дубов'язівський цукровий завод, а пізніше і Парафіївський.

Губернською військовою нарадою був розроблений план протидії махновцям, яким передбачалося відстояти артилерійські склади у Ніжині і не допустити з'єднання загону Щуся з загonom отамана Галаки, що діяв у Городнянському повіті.⁴² Начальник губернської міліції запропонував начальнику ніжинської міліції Точоному виступити з загonom міліції на с.Дорогинку, зайнявши його до приходу махновців, використати гарні природні умови для влаштування засідки.⁴³ У Ніжині був оголошений воєнний стан. Усі комуністи і комсомольці були мобілізовані та озброєні. Сформований загін у складі близько 150 чоловік: ніжинської повітової міліції - 40 піших і 15 кінних, а також з продовольчої роти 90 червоноармійців - вихідців з Росії. Очолив його начальник повітової міліції Н.Точоний. Всі бійці загону були озброєні рушницями і гранатами, мали 2 ручних і 2 станкових кулемети.

29 квітня о четвертій годині ранку ніжинський загін підійшов до Дорогинки, але там їх чекав «сюрприз»: напередодні вночі махновці зайняли село, порубали міліціонерів, комнезамівців і членів сільради. Помітивши більшовицький загін, повстанці зосередились на краю села у кінному строю, заховавшись у перелісах та ярах, і, таким чином влаштувавши засідку, чекали моменту для атаки.⁴⁴

Напад махновців виявився для більшовиків несподіванкою, оскільки вони навіть не вислали розвідки. Спочатку повстанці відкрили вогонь, а потім стрімким галопом кинулися в атаку. У лавах противника почалася паніка, але шквальним вогнем їм вдалося відбити перший наступ. Більшовики вирішили зайняти кругову оборону і використати кулемети, але махновська кіннота вдарила з флангів, оточила ніжинський загін і розбила його вщент. З усього загону дивом вижили лише два бійці.⁴⁵ Тіла загиблих були поховані у братській могилі в Гоголівському парку м.Ніжина.

Ніжин опинився під загрозою нападу, у місті не було жодної військової частини. Згодом на лінію Бобровиця-Ніжин вийшов бронепоезд, почали підтягуватися червоноармійські частини. Маневреному загону 58-ого полку 7-ої Володимирської дивізії разом із загonom з 63 продармійців під командуванням Давидова вдалося вибити махновців із Дорогинки.⁴⁶

1 травня Щусь повів наступ з Козар на Носівку, але під натиском більшовицьких загонів, підтриманих бронепоездом, змушений був відступити. 3 травня відбувся

бій з частинами 546 полку під с.Лихачевим на межі Козелецького повіту, де повстанці зазнали значних втрат.⁴⁷ 4 травня відбувся бій біля Макіївки, а наступного дня біля Парафіївки.⁴⁸ Виснажені безперервними боями махновці рушили на Полтавщину для підтримки місцевого повстання, де невдовзі в одному з боїв Феодосій Щусь загинув.⁴⁹

Анархо-махновський повстанський рух на Чернігівщині увібрав у себе всі сильні та слабкі сторони загальноукраїнського повстанського руху. Основними характеристиками цього руху, що спирався на селянські маси, були стихійність, відсутність чіткої політичної платформи та слабка координація дій між різними загонами, відсутність єдиного політичного проводу та локальність дій багатьох формувань. Вагомими причинами поразки руху опору були нерозвиненість політичної та національної свідомості тогочасного селянства, його розкол за майновою ознакою, репресії радянської влади. У чисельному відношенні повстанці значно поступалися більшовицьким збройним формуванням, що вони намагалися компенсувати раптовістю та маневреністю своїх дій. Непоганою розвідкою для партизанів були місцеві селяни, які до того ж підтримували їх матеріально.

Та попри всі недоліки «анархо-махновський» повстанський рух вписав яскраву, хоча поки що маловідому, сторінку в історію нашого краю.

Джерела та література:

- 1 Державний архів Чернігівської області (далі: ДАЧО). - Ф.Р - 1. - Оп. 4. - Спр. 6. - Арк. 77.
- 2 Там само.
- 3 Курган Р. Махновці в Катеринославе // Нестор Іванович Махно. Воспоминания, материалы и документы. - К.: Дзвін, 1991. - С.
- 4 ДАЧО. - Ф.Р. - 2. - Оп. 1. - Спр. 46. - Арк. 46.
- 5 Ісаков П. Програмні документи селянських партизанських загонів, що діяли на Лівобережній Україні у 1919-1921 рр. // Сіверянський літопис. - 1999. - № 3. - С. 60.
- 6 ДАЧО. - Ф.Р. - 2. - Оп. 1. - Спр. 46.
- 7 Там само.
- 8 ДАЧО. - Ф.Р. - 2. - Оп. 1. - Спр. 32. - Арк. 49.
- 9 Там само. - Арк. 44.
- 10 ДАЧО. - Ф.Р. - 2. - Оп. 1. - Спр. 46. - Арк. 129.
- 11 ДАЧО. - Ф.Р. - 2. - Оп. 1. - Спр. 32. - Арк. 44.
- 12 ДАЧО. - Ф.Р. - 2. - Оп. 1. - Спр. 46. - Арк. 128.
- 13 ДАЧО. - Ф.Р. - 2. - Оп. 1. - Спр. 32. - Арк. 56.
- 14 ДАЧО. - Ф.Р. - 2. - Оп. 1. - Спр. 46. - Арк. 56.
- 15 Там само. - Арк. 128.
- 16 Ісаков П. Вказана праця. - С. 59-60.
- 17 ДАЧО. - Ф.Р. - 16. - Оп. 4. - Спр. 41. - Арк. 5.
- 18 Сторожок М. 12-та Армія в боротьбі з бандитизмом // Нові горизонти (Короп). - 1968. - 27 лютого.
- 19 ДАЧО. - Ф.Р. - 16. - Оп. 4. - Спр. 41. - Арк. 5.
- 20 Там само.
- 21 Там само. - Арк. 4.
- 22 Там само. - Арк. 5.
- 23 Там само. - Арк. 7.
- 24 Там само. - Арк. 10.
- 25 Там само. - Арк. 14.
- 26 ДАЧО. - Ф.Р. - 16. - Оп. 1. - Спр. 836. - Арк. 8.
- 27 Быков К. Под черным знаменем их водела молодость в сабельный поход // Новые Черниговские ведомости. - 1995. - 17 ноября.
- 28 ДАЧО. - Ф.Р. - 16. - Оп. 14. - Спр. 41. - Арк. 28.
- 29 Ісаков П. Зведена таблиця селянських повстанських загонів, що діяли на Сумщині та Чернігівщині в період 1919-1923 рр. // Сіверянський літопис. - 1997. - № 3. - С. 11.
- 30 ДАЧО. - Ф.Р. - 442. - Оп. 1. - Спр. 9. - Арк. 56.
- 31 Боротьба за жовтень на Прилуччині. - Прилуки, 1927. - С. 246.
- 32 Знамя Советов (Чернигов). - 1920. - 12 октября.
- 33 Боротьба за жовтень на Прилуччині. - С. 247.
- 34 ДАЧО. - Ф.Р. - 15. - Оп. 1. - Спр. 248. - Арк. 1.
- 35 ДАЧО. - Ф.Р. - 15. - Оп. 4. - Спр. 8. - Арк. 10.
- 36 Сохненко М. В ім'я життя // Маяк (Сосниця). - 1987. - 13 жовтня.

- 37 ДАЧО. - Ф.Р. - 15. - Оп. 4. - Спр. 8. - Арк. 10.
38 Там само.
39 Махно Н. Письмо к другу // Нестор Иванович Махно. Воспоминания, материалы и документы. - К.: Дзвін, 1991. - С. 112, 113.
40 Нариси історії Чернігівської обласної партійної організації. - К., 1970. - С. 146.
41 Быков К. Вказ. праця.
42 Нариси історії Чернігівської обласної партійної організації. - С. 147.
43 Боротьба за перемогу радянської влади на Чернігівщині. - Чернігів, 1958. - С. 302.
44 Там само.
45 Нариси історії Чернігівської обласної партійної організації. - С. 147.
46 Там само. -С.148.
47 ДАЧО. - Ф.Р. - 183. - Оп. 1. - Спр. 77. - Арк. 14.
48 Нариси історії Чернігівської обласної партійної організації. - С. 148.
49 Махно Н. Письма к другу. - С. 114.

